

فصلنامه علمی - تخصصی معارف علوم انسانی و علوم اسلامی

شماره هشتم، بهار ۱۴۰۱، ص ۳۵۴ - ۳۷۸

پیامدهای اجتماعی ترک امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه نهج البلاغه

عمران منصوری طلب^۱

محمد مهدی کریمی نیا^۲

زهرا علیدادی^۳

مریم شحیطاوی^۴

عصمت الله فصیحی زاده^۵

چکیده

هدف نهایی انسان، نیک فرجامی و رسیدن به سعادت ابدی است. رسیدن به این مطلوب نهایی درگرو داشتن محیط و جامعه ای سالم می باشد. اگر جامعه و محیط سالم باشد قطعاً رسیدن به سعادت سهل و آسان تر است. از جمله مواردی که باعث سعادت فرد و جامعه می شود اجرای فرائض الهی در آن جامعه است. یکی از مهمترین این فرائض که در نهج البلاغه از امیر المومنین علی علیه السلام مورد تاکید بسیاری قرار گرفته شده است، امر به معروف و نهی از منکر است تا آنجای که حضرت علی علیه السلام تمام کارهای نیک را در برابر امر به معروف و نهی از منکر مانند قطره ای در مقابل دریاست، قلمداد می کند. که این حاکی از جایگاه امر به

۱ - دارای مدرک سطح سه (کارشناسی ارشد)، رشته فقه و اصول، حوزه علمیه قم، طلبه سطح چهار (دکتری)، مدرّس حوزه علمیه و استاد دانشگاه آزاد اسلامی، شهر بشارگرد، استان هرمزگان و استاد دانشگاه هرمزگان، شهر بندرعباس، استان هرمزگان، ایران، پژوهشگر و فعال فرهنگی، omranmansory۶۵۰۷@gmail.com

۲. استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، طلبه و پژوهشگر حوزه علمیه قم، ایران، نویسنده مسؤول، kariminia@quran.ac.ir

۳ . دارای مدرک سطح دو (کارشناسی)، رشته علوم حوزوی، حوزه علمیه خواهران حضرت زینب کبری (سلام الله علیها)، شهرستان بشارگرد، استان هرمزگان، ایران، پژوهشگر و فعال فرهنگی، z.a۱۵۰۱۱۳۷۶@gmail.com

۴ . طلبه سطح چهار (دکتری)، رشته تفسیر تطبیقی، مرکز تخصصی عالی حوزه علمیه الزهراء (سلام الله علیها)، شهر اهواز، پژوهشگر و مدرّس حوزه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها)، شهر ملائانی، استان خوزستان، ایران، mr.sh.۰۶۱۳۶۵۲۴۰۸۳@gmail.com

۵. کارشناسی ارشد، رشته فقه و حقوق قضایی، دانشگاه بین المللی جامعه المصطفی (ص) العالمیه، طلبه، پژوهشگر و فعال فرهنگی، kariminiya۲۰۰۳@yahoo.com

معروف و نهی از منکر در جامعه است. بنابراین برای داشتن جامعه ای سالم، نباید امر به معروف و نهی از منکر در آن ترک شود که اگر این چنین باشد دارای پیامدهای اجتماعی بسیاری است. یکی از موضوعات اصلی و محوری نهج البلاغه امر به معروف و نهی از منکر است. در این تحقیق که به روش توصیفی انجام شده، نگارنده پیامدهای اجتماعی ترک امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه نهج البلاغه را مورد بررسی قرار داده است. داده پردازی و جمع آوری مطالب کتابخانه‌ای و دیجیتالی است. لذا دستاوردهای این تحقیق عبارتند از: از دست دادن قدرت تمایز حق و باطل، تبدیل منکر به معروف، افزایش ظلم و فساد در جامعه، کاهش حیا و غیرت در جامعه، افزایش حب و دل بستگی به دنیا، تسلط اشرار و حکام جور.

واژگان کلیدی: اجتماع، امر به معروف، نهی از منکر، نهج البلاغه، پیامد.

مقدمه

امر به معروف و نهی از منکر یکی از واجبات و از فروعات دین است، امر به معروف و نهی از منکر جایگاه ویژه ای دارد و باعث قوام شریعت و از با فضیلت ترین اعمال است که حتی از جهاد در راه خدا هم بالاتر است امر به معروف و نهی از منکر در اسلام به عنوان یک تکلیف عمومی و نظارت همگانی واجب شده است، امر به معروف و نهی از منکر موجب برپایی واجبات، گرفتن حق ستم دیده از ستمگر، حقایق را روشن و بدعتها را از بین می برد و بدعتگذاران را رسوا می کند و مانعی برای تحریف حقایق و دین می گردد. در جامعه ی کنونی عده ای به این واجب الهی عمل نمی کنند و به این امر کمتر اهمیت داده شده و مغفول واقع شده است، حال در این پژوهش بر آنیم که به پیامدها و عواقب جامعه ای که امر به معروف و نهی از منکر در آن ترک شده بپردازیم چرا که ترک این امر باعث تزلزل و فساد جامعه می شود.

پرداختن به پیامدهای اجتماعی ترک امر به معروف و نهی از منکر نهج البلاغه از این رو ضروری است که خود امر به معروف و نهی از منکر یکی از موضوعات اصلی نهج البلاغه است و با شناخت پیامدهای آن، مسلمانان می توانند به این مهم همت گماشته و به سعادت رسیده و جامعه سالمی داشته باشند. بر این اساس سوال اصلی این تحقیق این است که؛ از دیدگاه نهج البلاغه چه پیامدهای اجتماعی برای ترک امر به معروف و نهی از منکر وجود دارد؟

محقق برای دستیابی به این سوال کتاب‌هایی را بررسی نموده نظیر؛ «حکایت های امر به معروف و نهی از منکر» از موسسه فرهنگی قدرت ولایت؛ «به سوی فردای بهتر، امر به معروف و نهی از منکر در رفتار و گفتار امام علی علیه السلام»؛ از محمد فاضل مشهدی؛ «سیره علوی امر به معروف و نهی از منکر»؛ از حمید رضا کفاش؛ «قطره‌ای از دریا - گذر و نظری بر حکمت‌های نهج البلاغه» از اکبر حمیدزاده؛ و «سیری در نهج البلاغه»؛ از مرتضی مطهری؛ «باید ها و نباید ها (امر به معروف و نهی از منکر)»؛ از سید حسن موسوی

و مقاله «پیامدهای کوتاهی در فریضة (امر به معروف و نهی از منکر)» از اژدر شمخانی، که در این مقاله نویسنده به عواقب و پیامدهای کوتاهی در انجام امر به معروف و نهی از منکر پرداخته است و آن را از منظر

اسلام مورد بررسی قرار داده است و خاصه آن را از دیدگاه نهج البلاغه نپرداخته است که از ترک امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه نهج البلاغه چه پیامدهای اجتماعی دارد. مقاله دیگر نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشرفت فرهنگی جامعه به نویسندگی مرضیه حسینی تنها به جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در پیشبرد جامعه اشاره کرده و پیامدهای ترک امر به معروف و نهی از منکر را مورد بررسی قرار نداده است.

کتابی با این عنوان که به پیامدهای اجتماعی ترک امر به معروف و نهی از منکر در نهج البلاغه باشد یافت نشد. مقالاتی نیز در این باره نوشته شده است اما یا به پیامدهای اجتماعی نپرداخته اند و یا از دیدگاه نهج البلاغه نبوده است لذا از این جهت است؛ که این مقاله با کارهای انجام شده پیشین متفاوت است.

روش در این تحقیق توصیفی و نحوه گردآوری مطالب کتابخانه‌ای و دیجیتالی است.

ان شاء الله که با این پژوهش بتوانیم دغدغه‌ی از مسائل امر به معروف و نهی از منکر را برای پژوهشگران و عموم مردم بشناسانیم و در عمل نیز مفید فایده واقع شود.

۱. مفهوم شناسی

۱-۱. مفهوم امر

امر دارای دو معنی است:

الف. امر به معنی کار و چیز

در این معنا به صورت امور جمع بسته می شود و فعل و صفت آن مشتق نمی گردد در آیاتی از قرآن

کریم به همین معنی استعمال شده است همانند و شاورهم فی الامر:

«وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ»^۱

اگر تندخو و سخت دل بودی مردم از گرد تو متفرق می شدند، پس از (بدی) آنان درگذر و برای آنها طلب آمرزش کن و (برای دلجویی آنها) در کار با آنها مشورت نما، لیکن آنچه تصمیم گرفتی با توکل به خدا انجام ده، که خدا آنان را که بر او اعتماد کنند دوست دارد.

و در آیه دیگر نیز می فرماید:

«وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ»^۱

آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است، مال اوست؛ و همه کارها، به سوی او باز می گردد.

ب. امر به معنای دستور و فرمان و برانگیختن به چیزی

اگر به این معنا باشد جمع آن اوامر است. در آیاتی از قرآن کریم به این معنا استعمال شده است مانند: «قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ»^۲ «بگو: پروردگار من شما را به عدل و درستی امر کرده (نه به اعمال زشت)، و (نیز فرموده که) در هر عبادت روی به حضرت او آرید و خدا را از سر اخلاص در دین بخوانید» و در آیه دیگری نیز به همین معنا آمده است. «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ»^۳ «همانا خدا به شما امر می کند که امانتها را به صاحبانش باز دهید و چون حاکم بین مردم شوید به عدالت داوری کنید».

۱-۲. مفهوم نهی

نهی: به معنای باز داشتن و منع کردن از چیزی است

در قرآن کریم نهی به این معنا آمده است، برخی از این آیات عبارت اند از:

۱ سوره آل عمران / ۱۰۹

۲ سوره اعراف / ۲۹

۳ سوره نساء / ۵۸

«وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ»^۱ «و هر کس از حضور در پیشگاه عزّ ربوبیت بترسید و از هوای نفس دوری جست». در آیه دیگر از آیات قرآن کریم نیز نهی به این معنا آمده است. «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ»^۲ «همانا نماز است که (اهل نماز را) از هر کار زشت و منکر باز می‌دارد و همانا ذکر خدا بزرگتر (و برتر از حدّ اندیشه خلق) است، و خدا به هر چه (برای خشنودی او و به یاد او) کنید آگاه است».

۱-۳. مفهوم معروف

به معنای شناخته شده در مقابل منکر است و از آن کار نیک با فطرات قصد شود.^۳ این منظور معروف را ضد منکر معرفی می‌کند.^۴

این اثیر بیان می‌کند که معروف در حدیث اسم جامعی است که برای هر آنچه در رابطه با اطاعت خدا و نزدیکی به خدای تعالی شناخته می‌شود، هر آنچه باعث نیکی به مردم شود به هر آنچه از خوبی‌ها که شرع آن را نیک می‌داند یا هر آنچه از بدی‌ها که شرع دوری از آنها را خواستار است که دوری کردن از آنها نیز معروف به حساب می‌آید.^۵

راغب اصفهانی درباره ی معروف می‌گوید: معروف اسم است برای هر کاری که با عقل و شرع حسن آن شناخته شود و منکر عملی است که به عقل یا شرع قبیح آن مشخص می‌شود.^۶

۱-۴. مفهوم منکر

۱ سوره نازعات/ ۴۰

۲ سوره عنکبوت/ ۴۵

۳ قرشی، قاموس قرآن، تهران، ۱۴۱۲ق، جلد ۴، ص ۳۲۷

۴ ابن منظور، لسان العرب، جلد ۹، ص ۲۳۹

۵ ابن اثیر جزری، النهایه فی غریب و الاثر، ۱۳۶۷ق، جلد ۳ ص ۲۱۶

۶ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ۱۴۱۲ق، ص ۳۳۱

به معنای ناشناس می باشد راغب اصفهانی نوشته است هر عملی را که عقل های سالم به زشتی آنها حکم کند منکر می گویند یا اینکه اگر عقل تشخیص ندهد که این کار خوب است یا بد تردید کند ، ولی شریعت به بد بودن و ناپسندی آن حکم کند آن نیز منکر است.^۱ واسطی زبیدی منکر را ضد معروف می داند و آن را شامل هر آنچه که شریعت آن را قبیح دانسته و یا حکم به حرام و مکروه بودن دانسته است می داند.^۲ قرشی در قاموس می گوید منکر (ناشناخته) در مقابل معروف و منظور آن در قرآن معصیت می باشد.^۳

پس در فرهنگ دینی معروف آن است که خوبی آن به واسطه عقل و شرع شناخته شده است که شامل مستحبات و واجبات است و منکر آن است که به خوبی شناخته نشده باشد و به زشتی و بدی معرفی شده باشد چه به واسطه عقل و شرع و یا هر دو آن.

۱-۵. مفهوم اصطلاحی امر به معروف و نهی از منکر

معنای ابتدائی و ساده امر به معروف و نهی از منکر همان امر کردن به نیکی و بازداشتن از بدی هاست. عالم بزرگ شهید ثانی می گوید : امر به معروف و اदार کردن دیگران است به پیروی از امر پروردگار ، به زبان یا به عمل و نهی از منکر مانع شدن از انجام گناهان است چه گناه زبان و عمل. تعریف شهید ثانی در مورد منکر: تصریح بر این است که منکر فقط بر معاصی و گناهان گفته می شود و به عبارت دیگر و صحیح تر مراد از منکر در شریعت همان معصیت و گناه است و نهی از منکر یعنی باز داشتن از گناه اما تعریف مرحوم جرجانی دلالت بر این می کند که منکر اعم از محرّمات و مکروهات است یعنی هر دو را شامل می شود.^۴

۱ همان

۲ واسطی زبیدی، تاج العروس من جواهرالقاموس، ۱۴۱۴ق، جلد ۷، ص ۵۵۸

۳ قرشی، قاموس قرآن، «پیشین» جلد ۷، ص ۱۱۰

۴ شمخانی، پیامدهای کوتاهی در فریضه امر به معروف و نهی از منکر، فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی، ص ۷۰

مرحوم جرجانی می گوید: امر به معروف یعنی ارشاد و راهنمایی کردن و راه نجات بخش است و نهی از منکر باز داشتن از اموری است که با شریعت سازگاری ندارد.^۱

می توان از دو تعریف برداشت کرد که امر به معروف یعنی برانگیختن و فرمان دادن به چیزی که نزد عقل یا شرع مطلوب و خوب باشد و نهی از منکر یعنی باز داشتن و منع کردن از آنچه عقل و شرع آن را ناپسند شمرده است.

۲. امر به معروف و نهی از منکر در منابع دینی

۲-۱. اهمیت امر به معروف و نهی از منکر

درباره اهمیت امر به معروف، در نهج البلاغه جمله ای است که مشابه آن در جای دیگر از امر المومنین دیده نمی شود. یعنی هیچ تعبیری برای نشان دادن اهمیت فوق العاده این موضوع، به اندازه این کلام حضرت، دیده نشده و سراغ نداریم. حضرت درباره امر به معروف در خطبه ۳۱ نهج البلاغه مطالبی را بیان کردند تا به این جا رسیدند که فرمودند:

« وَ مَا أَعْمَالُ الْبِرِّ كُلُّهَا وَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عِنْدَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا كَنْفَتَهُ فِي بَحْرِ لُجِّيٍّ »^۲

اگر همه کارهای نیک و خوب را به علاوه جهاد که اهمیت مضاعفی دارد، در کنار امر به معروف قرار دهیم و با آن بسنجیم، مثل این است که مختصر رطوبت آب دهان را با یک دریای عمیق مقایسه کنید. گویی حضرت می خواهند متذکر شوند که امر به معروف و نهی از منکر را با هیچ کار نیک دیگری نمی شود مقایسه کرد. در واقع حضرت می خواهند بفرمایند مقایسه غلط است. امر به معروف با هیچ چیز دیگر قابل قیاس

۱ جرجانی، تعریفات فرهنگ اصطلاحات معارف اسلامی، ترجمه حسین سید عرب و سیما نور بخش، نشر پژوهش فروزان رو، ۱۳۷۷، ص

نیست و جای این فریضه را با هیچ چیز دیگری نمی توان پر کرد. زیرا فقط این فریضه است که به "اصلاح اجتماعی" نظر دارد. این بیان فوق العاده است.^۱

در آیات قرآن و روایات معصومین در کتب و منابع معتبر اسلامی درباره اهمیت این دو وظیفه بزرگ اجتماعی وارد شده که در آن ها به خطرات و عواقب شومی که بر اثر ترک این دو وظیفه در جامعه به وجود می آید، اشاره گردیده، از جمله این موارد قول شریف امام باقر علیه السلام است که می فرماید: امر به معروف و نهی از منکر واجب بزرگ الهی است که بقیه واجبات به وسیله آن برپا می شود و به وسیله آن راه ها امن، کسب و کار مردم حلال و حقوق افراد تأمین می گردد و در سایه آن زمین ها آباد می شود و از دشمنان انتقام گرفته می شود و در پرتو آن همه کارها سامان می یابد.^۲

در قرآن کریم و روایات اهل بیت امر به معروف و نهی منکر اهمیت به سزای داشته است و نقش اصلاحی آن ها و زیان ها و مفسد ترک این دو تکلیف، مورد تاکید بسیاری شده است. و تا آنجایی که به عنوان برترین فریضه به شمار می آید. که فرائض و احکام الهی دیگر در پرتو امر به معروف و نهی از منکر قوام و استواری می یابد.^۳ قرآن کریم می فرماید: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ»^۴ «و مردان و زنان مؤمن همه یاور و دوستدار یکدیگرند، خلق را به کار نیکو وادار و از کار زشت منع می کنند) امر به معروف و نهی از منکر می کنند».

امر به معروف و نهی از منکر در دین اسلام، جزء اعتقادات مهم به شمار می رود. یکی از علل جلوگیری از انحرافات در دین اسلام همچون سایر ادیان عمل به فریضه امر به معروف و نهی از منکر است. اگر مسلمانان نمی خواهند به مانند پیروان سایر ادیان پیشین به سرنوشت غفلت از این فریضه دچار شوند، باید یکدیگر را به انجام صحیح نیکی ها و پرهیز از زشتی ها سفارش کنند.^۵

۱ سایت محمد سروش محلاتی، حوزه علمیه قم، ۴۵۳/fa/soroosh-mahallati.com/http/

۲ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب اسلامیه، ۱۳۳۷، جلد ۳، ص ۶۴

۳ طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، ۱۳۸۲، ص ۳۳۸

۴ سوره توبه / ۷۱

۵ رکنی، کارکردهای امر به معروف و نهی از منکر، فصلنامه پیام، شماره ۹۸، ۱۳۸۸، ص ۲۱۵

در روایتی از پیامبر خوبی ها حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم آمده است که رابطه با امنیت جامعه فرموده است: باید امر به معروف و نهی از منکر کنید و گرنه خداوند، ستمگری را بر شما مسلط می کند که نه به پیران احترام می گذارد و نه به خردسالان رحم می کند. صالحان شما دعا می کند ولی مستجاب نمی شود و از خداوند یاری می طلبین، اما خدا به آنان مک نمی کند و حتی توبه می کنند خداوند از گناهانشان در نمی گذرد.^۱

در قانون اساسی جمهوری اسلامی اصل هشتم، نیز تحقق امر به معروف و نهی از منکر در جامعه را ابزار خوبی برای پیشگیری از وقوع جرایم و انحرافات اخلاقی قلمداد می کند.^۲

۲-۲. مراتب امر به معروف و نهی از منکر

در کتاب های فقهی علمای اسلام مراتب امر به معروف و نهی از منکر به سه قسم تقسیم می شود که در این قسمت از پژوهش به آن پرداخته و مورد بررسی قرار می دهیم ابتدا حکمت ۳۷۳ نهج البلاغه را بیا کرده و سپس هر یک از این موارد را مورد بررسی قرار می دهیم.

«ایها المؤمنون! انه من رای عدوانا یعمل به و منکرا یدعی الیه، فانکره بقلبه فقد سلم و یری؛ و من انکر بلسانه فقد اجر، و هو افضل من صاحبه؛ و من انکره بالسیف لتکون کلمه الله هی العلیا و کلمه الظالمین هی السفلی، فذلک الذی اصاب سبیل الهدی، و قام علی الطریق و نور فی قلبه الیقین».^۳

«ای مؤمنان! هر کس تجاوز را از سوی کسی دید، یا دعوت به زشتکاری و خلافی را مشاهده کرد و در دل خویش به آن اعتراض نمود، به سلامت رهد و وظیفه اش را انجام داده باش و هر که با زبانش به آن اعتراض کند، پاداش ببیند و از آن اولی برتر است و هر کس با شمشیر به مبارزه با آن برخیزد تا کلمه حق رو آید و کلمه ستمگران و باطل پست گردد، هموست که به راه راست رسیده و بر طریق حق شتافته و نور یقین را در دل خویش روشن کرده است».

۱ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، «پیشین» جلد ۳، ص ۶۲

۲ آرین پور، محمد رضا، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۸

۳ دشتی، نهج البلاغه، حکمت ۳۷۳، ص ۵۱۵

۲-۲-۱. مرتبه قلبی

امام علی علیه السلام می فرماید: (اذا رأى احدكم المنکر و لم یستطع أن ینکره بیده و لسانه و انکره بقلبه و علم الله صدق ذلك منه فقد انکره)^۱ هرگاه یکی از شما، منکری را ببیند و نتواند با دست و زبان جلوی آن را بگیرد، ولی قلباً آن را انکار نماید و خداوند صداقت او را تأکید کند، به وظیفه نهی از منکر خود عمل کرده است.

در روایت دیگری از امیرالمومنین علی علیه السلام آمده است که این گونه می فرماید: (ادنی الانکاران أن تلقی اهل المعاصی بوجه مفکهره)^۲. «حداقل مرتبه ی نهی از منکر این است که گناهکاران را با ترش رویی ملاقات کنی». پس از حصول نارضایتی از انجام کار ناپسند، حداقل کاری که باید فرد مقید انجام دهد این است که با چهره طبیعی با فرد گناهکار مواجه نشود، بلکه اخم نموده و نارضایتی خودش را از آن عمل ناپسند، نمایان کند.^۳

۲-۲-۲. مرتبه لسانی (زبانی)

امام علی علیه السلام در این باره می فرماید: (انکر المنکر بیدک و لسانک و ابین من فعله بجهد)^۴ با دست و زبانت نهی از منکر کن و تمام وجود از کسی که مرتکب آن می شود دوری نما.

۲-۲-۳. مرتبه عملی

امام علی علیه السلام می فرماید: (فمنهم المنکر بیده و لسانه و قلبه فذلک المستکمل لخصال الخیر، و منهم المنکر بلسانه و قلبه و التارک بیده فذلک متمسک بخصالتین من خصال الخیر و مضیع خصله، و منهم المنکر بقلبه و...)^۵ گاهی فرد با دست و زبان و قلب نهی از منکر می کند، چنین کسی همه خصلت های خیر را تکمیل می نماید. گاه تنها با زبان و قلب نهی از منکر کرده و مرتبه دستی را ترک می نماید، چنین فردی دو

۱ الأمدی، غررالحکم و دررالکم، موسسه الاعلمی للمطبوعات، ج ۱، ۱۰۳

۲ مشکینی، امر به معروف و نهی از منکر، انتشارات یاسر، قم، بی تا، ص ۴۹

۳ دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت العظمی خامنه ای، امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام علی علیه السلام، موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۸۰، ص ۸

۴ الأمدی، غررالحکم و دررالکم، «پیشین» جلد ۱، ص ۱۳۷

۵ همان، جلد ۲، ص ۶۳ شماره ۸۰

خصلت خیر را به چنگ آورده ولی یکی را ضایع نموده و از دست داده است و گاه نیز فقط در قلب نهی از منکر نموده و....)

در روایت دیگر مولای متقیان امیر المومنین علی علیه السلام این گونه می فرماید: با دست و زبانت در نهی از منکر بکوش، و با تلاش سختت از هر آنکه بدان دست و پا زد، فاصله گیر، در راه خدا به گونه ای جهاد کن که شایسته اوست.^۱

۳. پیامدهای اجتماعی ترک امر به معروف و نهی از منکر

ترک امر به معروف و نهی از منکر نتایج و پیامدهای ناگواری در جامعه به وجود می آورد و موجب عقب افتادگی جامعه و حتی منجر به سقوط آن می شود. اهمیت این امر زمانی روشن می شود که بر اثر ترک امر به معروف و نهی از منکر، فردی از افراد جامعه گمراه و منحرف شود؛ و به تعبیر قرآن کریم گمراهی یک فرد معادل گمراهی تمام افراد جامعه است. «مَنْ أَجَلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا» «بدین سبب بر بنی اسرائیل حکم نمودیم که هر کس نفسی را بدون حق و یا بی آنکه فساد و فتنه‌ای در زمین کرده، بکشد مثل آن باشد که همه مردم را کشته، و هر کس نفسی را حیات بخشد (از مرگ نجات دهد) مثل آن است که همه مردم را حیات بخشیده».^۲

ترک امر به معروف و نهی از منکر در جامعه، کم کم باعث می شود انسان نسبت به دستورات الهی سست و بی اعتقاد شود. زیرا هنگامی که انسانی ببیند دستورات الهی را زیر پا گذاشته می شوند و آزاده محرمات الهی را مرتکب می شوند و هیچ تلاشی برای جلوگیری از رفتار حرام آن ها انجام نمی دهد، کم کم نسبت به شیوع محرمات الهی در جامعه بی تفاوت خواهد بود. لازمه دین داری واقعی این است که انسان احساسات و عواطف خود را در راستای دین خود صادقانه به کارگیرد و با دین داران دوستی و با دشمنان دین خصومت ورزد. این گونه است که امر به معروف و نهی از منکر با ایمان و دین داری پیوندی جدا نشدنی دارد.

۱ معادی خواه ، فرهنگ آفتاب، فرهنگی تفصیلی نهج البلاغه، جلد ۱، ۳۸۸

از جمله ابعاد مهم ترک امر به معروف و نهی از منکر، بعد اجتماعی آن است که ترک این فریضه قطعاً اثرات منفی بر پیکره جامعه می‌گذارد؛ زیرا جامعه مجموعه‌ای به هم پیوسته است و جدا سازی افراد آن میسر نیست. لذا مجموعه رفتار های اجتماعی افراد هر جامعه اخلاق عمومی آن جامعه را به وجود می‌آورد و رفتار اجتماعی هیچ انسانی را نمی‌توان بی‌تأثیر در جامعه دانست.

با توجه به جایگاه امر به معروف و نهی از منکر و آثار سوء ترک آن بر جامعه، در این قسمت از پژوهش به برخی از اهم پیامدهای اجتماعی ترک امر به معروف و نهی از منکر در جامعه می‌پردازیم.

۳-۱. از دست دادن قدرت تمایز حق و باطل

از جمله آثار بسیار خطرناک ترک امر به معروف و نهی از منکر، از دست دادن قدرت تشخیص امر و تمایز حق و باطل است. اوجحیفه، از یاران مورد اعتماد امیر المومنین علیه السلام، می‌گوید: شنیدم که امیر المومنین علیه السلام در باره امر به معروف و نهی از منکر می‌فرمود: بر اثر دور مانده از رحمت الهی اول چیزی که از آن محروم می‌شوید، جهاد با دست است، سپس با زبان و بعد از آن جهاد با قلب هایتان است. آنگاه فرمود: کسی که حتی با قلبش به طرف داری از نیکی‌ها و مبارزه با منکرات بر نخیزد، قلبش واژگون می‌شود و توان تشخیص نیک و بد را از دست می‌دهد.^۱

۳-۲. تبدیل منکر به معروف

هر گناهی وسیله‌ای برای گناه دیگر می‌شود اگر انسان مراقب رفتار و حرکات خود و دیگران نباشد و به خود و دیگران فریاد نزد این گناه سرچشمه انواع خلاف های دیگر می‌شود و مجموعه رفتارهای اجتماعی افراد اخلاق عمومی آن جامعه را بوجود می‌آورد و هیچ فردی را نمی‌توان جدای از جامعه دانست و رفتار او نیز بی‌تأثیر از محیط نیست. اگر رفتارهای شایسته در جامعه زیاد باشد اثرات مثبت در جامعه دارد و بر عکس اگر در جامعه هنجار شکنی و منکرات فراوان باشد و نهی از منکر نیز توسط افراد آن جامعه صورت نگیرد آثار منفی ترک امر به معروف و نهی از منکر زیاد خواهد شد و به تدریج کارهای زشت و قبیح جای خود را با کارهای خوب عوض می‌کند و به عنوان معروف مطرح می‌شود و میل افراد به انجام کارهای ضد

اخلاقی زیاد می شود و سرانجام جامعه اسلامی سرشار از فساد و بی بند و باری می شود و امر به معروف و نهی از منکر متروک می ماند و ارزش ها به ضد ارزشها تبدیل می شود. جامعه در جهل و گمراهی قرار می گیرد. تنها راه نجات بشر امر به معروف و نهی از منکر است مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه ای در این باره جهت پرهیز مردم از بی تفاوتی و سلامت جامعه انسانی از مفاسد اجتماعی می فرماید: « در جامعه اسلامی تکلیف عامه مردم امر به معروف و نهی از منکر با لسان است. مگر می شود کسی به سلامت خود و خانواده خود حساس و علاقمند باشد ولی نسبت به مفاسد اجتماعی و افراد خطا کار و رواج گناهان بی تفاوت باشد. مردم باید این روحیه را پیدا کنند، همانطوریکه نماز را واجب می دانند، باید امر به معروف و نهی از منکر را واجب بدانند. جلوگیری و برخورد عملی نسبت به جرائم و مفاسد مفسدان کار حکومت و نظام است، اما نفرت و بیزاری قلبی و تذکر لسانی وظیفه همه است، مهم این است که این موضوع در میان افراد جامعه به یک فرهنگ تبدیل شود.» در اینجا نقش نیروهای مسلح در فرهنگ سازی و برخورد با مفسدان بی بدیل است که با سازه کارها و ابزارها و نیروی انسانی ماهر می توانند در تبدیل شدن فرهنگ تذکر لسانی در جامعه کمک شایانی را بکنند تا بیش از این شاهد رشد مظاهر فساد در جامعه اسلامی نباشیم.^۱

۳-۳. افزایش ظلم و فساد در جامعه

امام علی علیه السلام پس از این که زمام حکومت را در دست گرفت انگیزه خود را از پذیرفتن حکومت، برقراری قسط و عدل و امنیت و دفاع از مظلومان و ستم دیدگان و مقابله با ظالمان و ستم گران و تقسیم عادلانه بیت المال در میان مسلمانان و ایجاد زمینه های لازم برای رشد و پویایی و عزت و سربلندی جامعه اسلامی عنوان کرد؛^۲ که این امر نیاز به مقدماتی دارد از جمله این اقدامات اجرای امر به معروف و نهی از منکر در جامعه است که اگر امر به معروف و نهی از منکر در جامعه اسلامی ترک شود، آن جامعه دچار فساد و افزایش ظلم می شود.

۱ اردشیری، آثار امر به معروف و نهی از منکر و پیامدهای ترک آن در نیروهای مسلح از دیدگاه نهج البلاغه، مرداد ۱۳۹۸، سازمان قضایی

نیروهای مسلح، ص ۵

۲ صبحی صالح، نهج البلاغه، خطبه ۹۲

امام علی علیه السلام در سفارشی به حسنین علیهما السلام در رابطه با ترک امر به معروف چنین می فرماید: «من وصیه علیه السلام للحسین علیه السلام: بعد ان ضربه ابن ملجم: لا تتركوا الامر بالمعروف و النهی عن المنکر فیولی علیکم شرارکم، ثم تدعون فلا یتستجاب لکم»^۱.

«سفارش حضرت علی علیه السلام به حسنین علیهما السلام پس از ضربت خوردن توسط ابن ملجم: امر به معروف و نهی از منکر را رها نکنید که در این صورت بدان شما زمام امورتان را به دست می گیرند و آن گاه هر چه دعا کنید، مستجاب نخواهد شد».

از حکمت های نهج البلاغه بر می آید که سیره عملی امام علی علیه السلام با اجرای امر به معروف و نهی از منکر باعث کاهش فساد شده، از جمله این موارد حکمت ۴۲۰ نهج البلاغه است که امام علی علیه السلام در این حکمت به وسیله نهی از منکر مقابله به فساد می کند. این حکمت بدین عبارت است: «لما کان جالسا فی اصحابه فمرت بهم امراه جملیه، فرمقها القوم بابصارهم: ان ابصار هذه الفحول طوامح؛ و ان ذلک سبب هبابها، فاذا نظر احد کم الی امراه تعجبه فلیلا مس اهله، فانما هی امراه کامراه، فقال رجل من الخوارج (قاتله الله کافرا ما افقهه) فوثب القوم لیقتلوه، فقال علیه السلام: رویدا انما هو سب بسب، او عفو عن ذنب»^۲.

«حضرت علی علیه السلام در میان نشسته بود، زنی زیبا از آن جا می گذشت، یاران به او نگرستند. آن حضرت علیه السلام فرمود: چشمان این مردان نگرش شهوانی است و همین باعث که این مردان با دین آن زن به هیجان در آمدند. پس هنگامی که یکی از شما به زنی نگاه کرد که برای او خوشایند بود، پس با زن خود نزدیکی کند؛ زیرا جز این نیست که او هم زنی است مانند زن او. مردی از خوارج گفت: خدا این... را بکشد! چه فقیه بزرگی است! یاران حضرت حمله کردند تا او را بکشند. امام فرمود: صبر کنید و او را مکشید! جز این نیست که ناسزایی گفته است، پاسخ او یک ناسزا است یا بخشیدن گناه است».

۱ دشتی، نهج البلاغه، ۱۳۸۸ ش، نامه ۴۷، ص ۳۹۹

۲ همان، حکمت ۴۲۰، ص ۵۲۳

امام علی علیه السلام هنگامی که دید یارانش می خواستند آن مرد خوارجی را به قتل برسانند، آنان را نهی از منکر کرد که در مقابل ناسزا حق قتل آن را ندارد، از این عبارت بر می آید که در واقع امام علی علیه السلام به وسیله نهی از منکر مقابل ظلم یا فساد احتمالی را گرفت. در جامعه کنونی نیز اگر امر به معروف و نهی از منکر به درستی اجرا شود قطعاً جامعه ای سالم و به دور از ظلم و فساد (اعم از فساد سیاسی، اقتصادی، اخلاقی و اجتماعی) خواهیم داشت، که متأسفانه این فرضیه مورد غفلت قرار گرفته شده است.

۳-۴. کاهش حیا و غیرت در جامعه

امیر المومنین علی علیه السلام در سفارشات، مکرر مردم را به عفت و درستکاری تشویق می کند که این خود امر به معروف امر مومنان به آنان است که در آن زمان به مردم خود و همه امت رسول خدا سفارش میکند.

«الا و ان لكل ماموم اماما، یقتدی به و یستضیء بنور علمه؛ الا و ان امامکم قد اکتفی من دنیاہ بطمریہ، و من طعمه بقرصیہ، الا و انکم لا تقدرون علی ذلک، و لکن اعیونی بورع و اجتهاد، و عفه و سداد» «هان! هر پیروی را پیشوایی است که به او اقتدا می کند و از نور دانش اش پرتو می گیرد. بدانید که پیشوای شما از دنیای خود به دو جامه کهنه و فرسوده و از خوراکش به دو گرده نان بسنده کرده است. البته شما از عهده چنین کاری بر نمی آید، اما با پارسایی و سختکوشی در عبادت و عفت و درستکاری مرا یاری کنید.

از عوامل کاهش حیا و غیرت می توان دیدن انواع تصاویر مستهجن و فیلم های مبتذل، کتاب ها و رمان های عاشقانه و هر سخن و رفتاری که قبح گناه را از بین می برد باید در همان مرحله نخست از آن جلوگیری کرد و راه ورود و نفوذ آن به فکر و اندیشه، ذهن و قلب و خانه و محل زندگی و... بسته شود. مدها و مد پرستی هایی که در جامعه وجود دارد همگی به شکلی در ترویج فساد و بی بند و باری و بی حیا کردن جامعه و شکستن حریم های اخلاقی سهم چشمگیری دارند و برخی از آنها هدفی جز شکستن حریم جامعه

ندارند.^۱ حیات حیا و غیرت در جامعه به وسیله امر به معروف و نهی از منکر محقق می شود زیرا که امر به معروف نهی از منکر از هر عملی بالا تر و مفید تر است. اما علی علیه السلام می فرماید: «ما اعمال البر کلها و الجهاد فی سبیل الله، عند الامر بالمعروف و النهی عن المنکر، الا کفثه فی بحر لجمی».^۲ «تمامی اعمال و کارهای نیک، حتی جهاد در راه خدا، در برابر امر به معروف و نهی از منکر، مانند قطره ای در مقابل یک دریای بزرگ و پهناور است».

در رابطه با اهمیت حیا روایات فراوانی از ائمه معصومین علیهم السلام رسیده است، از جمله این روایات

عبارتنداز:

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم می فرماید: همه دین و دینداری در حیا خلاصه شده است.^۳

امام کاظم علیه السلام می فرماید: حیا از ایمان و ایمان در بهشت است. بی حیایی جفا کاری است و جفا کار اهل جهنم است.^۴

در روایت دیگری امام علی علیه السلام آمده است که می فرماید: هر کس عفت و حیا ورزد گناهانش سبک و مزدش در پیشگاه خداوند بزرگ خواهد بود.^۵

امام علی علیه السلام در روایت نورانی حیا را این گونه توصیف کرده که می فرماید: داشتن حیا از ایمان است کسی که حیا ندارد خیری در او نیست و نه ایمانی برای اوست عقل درختی است که میوه آن حیا و بخشش است کم شدن حیا موجب کفر خواهد شد.^۶

۱ رحیمی، گریز از گناه، ۱۳۹۵ش، ص ۷۳

۲ دشتی، نهج البلاغه، ۱۳۸۸ش، حکمت ۳۷۴، ص ۵۱۵

۳ علاءالدین علی بن حسام، (۹۷۵هـ)، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، جلد ۳، ص ۱۲۱

۴ مجلسی، بحار الانوار، (۱۱۱۰هـ - ۱۰۳۷هـ) جلد ۷۸، ۳۰۹

۵ عبدالواحد الأمدی تمیمی، غرر الحکم و درر الحکم، ص ۶۲۰

۶ طبرسی، میرزا حسین، (۱۳۲۰)، مستدرک الوسائل مستنبط المسائل، جلد ۸، ص ۴۶۶

امام باقر علیه السلام در اهمیت و جایگاه حیا می فرماید: حیا و ایمان باهم اند یکی از آنها که رفت قرین آن هم خواهد رفت.^۱

۳-۵. افزایش حب و دل بستگی به دنیا

همان گونه که در مراتب و جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در میان اعمال و کارهای نیک بیان شد، تمامی اعمال نیک در مقابل امر به معروف و نهی از منکر مانند قطره ای در مقابل دریای بزرگ و پهناور است. پس اگر امر به معروف و نهی از منکر در جامعه به درستی اجرا شود قطعاً افرادی نیکوکار و به دنبال آن جامعه ای نیکوکار خواهیم داشت. یکی از موارد بارز نیکوکاری انفاق در راه خدا است که برای آن ثواب و فضایل بسیار ذکر شده است.

امام علی علیه السلام می فرماید: « مَنْ يُعْطِ بِالْيَدِ الْقَصِيرَةِ، يُعْطِ بِالْيَدِ الطَّوِيلَةِ »^۲ «کسی که با دست کوتاه ببخشد با دست بلند به او بخشیده می شود».

مرحوم سید رضی در توضیح این روایت از امیر المومنین علی علیه السلام می گوید: «معنای این کلام این است که آنچه انسان از اموال خود در راه خیر و نیکی انفاق می کند هرچند کم باشد خداوند جزا و پاداش بسیاری به او می دهد. و منظور از دو دست (دست کوتاه و بلند) در این جا دو نعمت است که امام علیه السلام میان نعمت پروردگار و نعمت انسان را با کوتاهی و بلندی فرق گذاشته است؛ نعمت و بخشش از سوی بنده را کوتاه و آنچه را که از ناحیه خداوند است بلند شمرده و این بدان علت است که نعمت خدا همواره چندین برابر نعمت مخلوق است، زیرا نعمت های الهی اصل و اساس تمام نعمت هاست؛ تمام نعمت ها به او باز می گردد و از سوی او سرچشمه گرفته می شود. حتی نعمتی که انسان آن را به دیگری می بخشد آن هم از سوی خداست و با توفیق الهی بذل و بخشش می شود»^۳.

۱ کلینی، (متوفی ۳۲۹)، کافی، جلد ۱، ص ۱۰۶

۲ دشتی، نهج البلاغه، «پیشین» حکمت ۲۳۲، ص ۴۸۳

۳ همان، ص ۴۸۵

قال امام علی علیه السلام: «إِنَّ أَعْظَمَ الْحَسْرَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَسْرَةُ رَجُلٍ كَسَبَ مَالًا فِي غَيْرِ طَاعَةِ اللَّهِ، فَوَرِثَهُ رَجُلٌ فَأَنْفَقَهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ، فَدَخَلَ بِهِ الْجَنَّةَ، وَدَخَلَ الْأَوَّلُ بِهِ النَّارَ»^۱.

«بزرگترین حسرتها روز قیامت حسرت مردی است که از حرام کسب ثروت کرده، و آن را مردی به ارث برده و در طاعت خدای سبحان انفاق نموده، پس به خاطر انفاقش وارد بهشت می گردد، و ارث گذارنده داخل جهنم می شود».

برای انفاق در راه خدا یک سری مقدماتی وجود دارد از جمله این مقدمات نداشتن و انقطاع از محبت نسبت به دنیا است که اگر شخص دلبستگی نسبت به دنیا نداشته باشد یا دلبستگی او نسبت به دنیا و مافیهای آن بسیار اندک باشد قطعاً در انفاق در راه خدا گام های بیشتری بر می دارد همان گونه که از فرمایشات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم دیده می شود، سر منشاء همه بدی ها و گناهان، حب دنیا است و اگر شخص محبت نسبت به دنیا نداشته باشد، در انجام فریضه الهی امر به معروف و نهی از منکر نیز سستی نمی کند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم می فرماید: «حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ، وَمِفْتَاحُ كُلِّ سَيِّئَةٍ، وَسَبَبُ إِحْبَابِ حَدِيثِ كُلِّ حَسَنَةٍ»^۲. «دنیا دوستی، ریشه هر خطا، و کلید هر گناه، و سبب بی حاصل شدن هر کار نیکی است».

پیشوای پارسایان، علی علیه السلام همه معصیت ها و نافرمانی ها، و تمام کجی ها و انحرافات را در برقرار کردن نسبت نفسانی با عالم یعنی دنیای مذموم معرفی کرده و راه نجات و رستگاری را در ذهن و ترک دنیا و پارسایی نشان داده و فرموده است: «من هوان الدنيا على الله انه لا يعصى الا فيها، و لا ينال ما عنده الا

۱ همان، حکمت ۴۲۹، ص ۵۲۵

۲ الحسن بن ابی الحسن محمد الدیلمی، ارشاد القلوب، ۱۴۱۲هـ، ص ۲۱ و مجلسی، بحار الانوار، جلد ۷۷، ص ۱۸۲

بترکها»^۱ «در خواری دنیا نزد خدا همین بس که جز به دنیا نافرمانی او نکنند و جز با وانهادن دنیا به پاداشی که نزد خداست نرسند».

کلامی است از امیرالمومنین علی^{علیه السلام} که در بسیاری از اوقات به صدای بلند، با آن سخن، به اصحاب خود خطاب می فرمود: خدا شما را رحمت کند، آماده شوید؟ پس به تحقیق، ندای کوچ کردن (از این دنیا) به شما داده شده است. اعتماد و علاقه خویش را نسبت به ماندن در دنیا کم کنید و با توشه ای مناسب و پسندیده که در اختیار دارید، از دنیا به آخرت منتقل شوید! پس بی گمان در برابر شما گردنه ای است که بالا رفتن از آن دشوار است و در راهتان منزل هایی است ترس آور و هولناک که انسان از وارد شدن و توقف در آن ها ناگزیر است. پس بدانید که دیدگان مرگ (یا نگاه کردن آن از گوشه چشم به شما) به طرف شما نزدیک است، گویی شما در چنگال های آن هستید که به راستی آن چنگال ها به تنتان فرو رفته است و به تحقیق در مرگ، سختی های طاقت فرسا و دشواری هایی که از آن بیمناک و در حذر هستید، شما را فرا گرفته است. پس علاقه و وابستگی های خود را از دنیا قطع کنید و توشه تقوی را پشتیبان خود قرار دهید و از آن یاری جوید».^۲

در حکمت دیگری از نهج البلاغه از فرمایشات گران بهای مولای متقیان امیرمومنان علی^{علیه السلام} در مذمت دنیا، او را به ماری تشبیه کرده است که در آن سمی مهلک قرار دارد اما با ظاهری نرم است که نادان به آن میل پیدا می کند و عاقل آن دوری می کند.

امام علی^{علیه السلام} می فرماید: «مثل الدنيا كمثل الحيه لين مسها، و السم الناقع في جوفها، يهوى اليها الغر الجاهل، و يحذرها ذواللب العاقل».^۳ «دنیا همانند مار است: لمس کردن آن، نرم و ملایم است، اما درونش از زهر آکنده است، لذا فریب خورده نادان به آن میل می کند و هوشیار عاقل از آن حذر می کند».

۱ دشتی، نهج البلاغه، حکمت ۳۸۵، ص ۵۱۷

۲ دشتی، نهج البلاغه «پیشین» خطبه ۲۰۴، ص ۳۰۲

۳ همان، حکمت ۱۱۹، ص ۴۶۵

در روایت بسیار ارزشمند از امام علی علیه السلام در جواب شخصی که از او سوال کرد، دنیا را برایم توصیف کن امام علیه السلام این چنین فرمود: «قال له عليه السلام رجل: صف لنا الدنيا! فقال عليه السلام: ما اصف من دار اولها عناء، و آخرها فناء! فی حلالها حساب، و فحرامها عقاب. من استغنی فیها فتن، و من افتقر فیها حزن»^۱.

«شخصی به امام علیه السلام گفت: دنیا را برایم وصف کن! فرمود: چگونه برایت توصیف کنم منزلی را که آغازش سختی و پایانش فنا و نیستی است، در حلال آن حساب و در حرامش عقاب است، سالمش در امان و بیمارش پشیمان است، ثروتمندش فریب خورده و فقیر و تهیدستش غمگین گردد».

از امام کاظم علیه السلام نقل شده است که فرمودند: «مَنْ أَحَبَّ الدُّنْيَا ذَهَبَ خَوْفُ الْآخِرَةِ مِنْ قَلْبِهِ»^۲ هر چه علاقه انسان به دنیا زیادتر باشد، ترس از آخرت و جهنم برایش کمتر پیدا می شود.

۳-۶. تسلط اشرار و حکام جور

یکی از مهمترین آثار سوء ترک امر به معروف و نهی از منکر تسلط اشرار بر جان و مال و ناموس مردم خواهد بود به طوری که حضرت علی علیه السلام در نامه ۴۷ نهج البلاغه فرمود: «لَا تُتْرَكُوا بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَيُولَىٰ عَلَيْكُمْ أَشْرَارُكُمْ ثُمَّ تَدْعُونَ فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُمْ». امر به معروف و نهی از منکر اثر نکند که خداوند اشرار را حاکم بر امورتان خواهد کرد و ناله ها و دعا های شما دیگر اثر نخواهد داشت.

امیر المومنین علی علیه السلام نسبت به امر به معروف و نهی از منکر فرموده اند «لَا تُتْرَكُوا بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ»، امر به معروف و نهی از منکر را ترک نکنید. در این فرمایش، معلوم می شود که نگاه امیرالمؤمنین به این مساله خاص است. فرمودند امر به معروف و نهی از منکر را ترک نکنید، زیرا اگر آن را ترک کنید، اشرار بر شما تسلط پیدا می کنند. امیرالمؤمنین علیه السلام با این نگاه می فرمایند که انسانها باید

۱ همان، خطبه ۸۲، ص ۹۳

۲ ابن شعبه حرانی، (ابو محمد حسن حرانی) تحف العقول عن آل الرسول (قرن ۴ ه. ق)، ص ۳۹۹

مراقب باشند که افراد شرور بر آنها مسلط نشوند. در واقع مسأله، مسأله اصلاح و کنترل قدرت است. راه جلوگیری از به قدرت رسیدن اشرار نیز عدم ترک امر به معروف و نهی از منکر است. امیرالمؤمنین علیه السلام روشن ترین اثر را برای تک تک این اعمال و سفارشات بیان می کنند. نسبت به امر به معروف و نهی از منکر هم، روی مهمترین اثر آن انگشت می گذارد و مشخص می کند که فلسفه امر به معروف و نهی از منکر، اجتماعی است. و آن فلسفه اجتماعی این است که اگر بی تفاوت باشید قدرت های فاسد گریبان شما را خواهند گرفت. تنها راهش این است که در صحنه باشید، بگویید، بایستید، مقاومت کنید و جلوی سلطه آنها را بگیرید. هر کجا که اشرار ولایت پیدا کرده اند، به خاطر کوتاهی مردم در ایفای این نقش و ترک امر به معروف و نهی از منکر است. و هر کجا که اشرار عقب زده شدند به خاطر این است که مردم نقش خودشان را در جای خود درست و به موقع انجام دادند. حضرت در ادامه فرمودند در این صورت هرچه دعا کنید فایده ندارد و این مسأله با دعا حل نمی شود. در برخی امور ممکن است کوتاهی های افراد با دعا قابل جبران باشد. مثل بیماری که نسبت به او انجام وظیفه نشده، حالا پدر، مادر، روی عواطف و علاقه ای که نسبت به فرزند خودشان دارند التجاء می کنند، از خدا کمک می خواهند، در این موارد راه بسته نیست و دعا نتیجه بخش است. ولی در مسأله امر به معروف و نهی از منکر، امیرالمؤمنین علیه السلام می فرمایند راه بسته است و آن دعاها فایده ای ندارد. در این موارد اثر فقط بر عمل، آن هم در جای خودش، مرتب می شود. در نتیجه جلوی سلطه اشرار را باید با امر به معروف و نهی از منکر گرفت.^۱

از دیدگاه امام علی علیه السلام حکام جور و ظالم بدترین افراد امت هستند. «ولاه الجوره شرار الامه» یعنی: حاکمان جور، بدترین امت اند. همچنین حاکمی که حکومت برای او هدف باشد و زمانی که به آن دست یافت خود را برتر از دیگران بداند و مردم نتوانند برای اعاده حق خویش یا بیان مقاصدشان به او مراجعه کنند، از منظر امام علی علیه السلام بدترین حاکم است.^۲

۱ سایت محمد سروش محلاتی، حوزه علمیه قم، <http://soroosh-mahallati.com/fa/> ۴۵

۲ الآمدی تمیمی، غررالحکم، ۱۴۷۰ق، ص ۶۲۵، ج ۶۳

در جای دیگر امام علیه السلام می فرماید: «شَرُّ الْوَلَاهِ مَنْ يَخَافُهُ الْبَرِيءُ» بدترین حاکم، کسی است که افراد بی گناه از او بترسند.^۱

نتیجه

امر به معروف و نهی از منکر در میان همه نیکی ها از جایگاه ویژه ای برخوردار است به طوری که امام علی علیه السلام همه خوبی ها را در مقابل امر به معروف و نهی از منکر مانند قطره ای در برابر دریا قلمداد می کند. و در کتاب شریف نهج البلاغه بر این فریضه تأکیدهای فراوانی از آن حضرت آمده است و پیامدهای را متذکر شده که اگر در جامعه ای این واجب الهی ترک شود، آن جامعه دچار مشکلات و پیامدهای می شود از جمله آن پیامدها، تسلط اشرار و حکام جور در جامعه بر جان و مال و ناموس مردم است که در نامه ۴۷ نهج البلاغه امام علی علیه السلام آن را بیان می کند. بر اساس دستاوردهای این نوشتار امر به معروف و نهی از منکر سر منشاء نیکی های فراوانی در جامعه است که اگر امر به معروف و نهی از منکر در جامعه ای اجرا شود قطعاً آن جامعه سالم و عاری از فقر و ظلم و فساد، افزایش حیا و غیرت در آحاد جامعه، افزایش سطح بینشی و بصیرتی مردم در تشخیص و تمایز حق و باطل و ... می باشد. از این رو با انجام امر به معروف و نهی از منکر در جامعه می توان از پیامدهای ترک امر به معروف و نهی از منکر مانند: از دست دادن قدرت تمایز حق و باطل، تبدیل منکر به معروف، افزایش ظلم و فساد در جامعه، کاهش حیا و غیرت در جامعه، افزایش حب و دل بستگی به دنیا و تسلط اشرار و حکام جور، جلوگیری کرده و جامعه ای مطلوب و با معیار های اسلام ناب داشت که در غیر این صورت جامعه منجر به زوال و انحراف از اهداف والای اسلام خواهد بود.

منابع

***قرآن کریم

***نهج البلاغه

- ۱) الآمدی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالحکم، بیروت، موسسه الاعلمی المطبوعات، ۱۴۷۰ه.ق، ۱۹۸۷م.
- ۲) ابن اثیر جزری، مبارک ابن محمد، النهایه فی غریب الحدیث و الأثر، دوره پنجم جلدی، قم، انتشارات اسماعیلیان، ۱۳۶۷.
- ۳) ابن شعبه حرانی، (ابو محمد حسن حرانی) تحف العقول عن آل الرسول (قرن ۴ ه. ق)، ناشر آل علی علیه السلام، قم، ۱۳۸۲ ش.
- ۴) ابن منظور، ابوالفضل محمد ابن مکرم، لسان العرب، بیروت، انتشارات دارالفکر، ۱۴۱۴ ه.ق.
- ۵) اردشیری، نبی الله، آثار امر به معروف و نهی از منکر و پیامدهای ترک آن، انتشارات سازمان قضایی نیروهای مسلح، مرداد ۱۳۹۸.
- ۶) جرجانی، میر شریف، تعریفات فرهنگ اصطلاحات معارف اسلامی، ترجمه سید عرب و سیما نور بخش، انتشارات نشر پژوهش فروزان روز، ۱۳۷۷.
- ۷) آرین پور، محمد رضا، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نشر چهار درخت، ۱۳۹۷.
- ۸) دشتی، محمد، نهج البلاغه، انتشارات پیام عدالت، چاپ خانه الهادی، چاپ دهم، ۱۳۸۸.
- ۹) دیلمی، حسن ابن ابی الحسن، ارشاد القلوب، قم، انتشارات الشریف الرضی، ۱۴۱۲ ه.ق.
- ۱۰) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، انتشارات دارالقلم، ۱۴۱۲ ه.ق.
- ۱۱) رحیمی، عباس، گریز از گناه، قم، انتشارات جمال، ۱۳۹۵.
- ۱۲) سید رضی، نهج البلاغه، محقق صبحی صالح، قم، انتشارات هجرت، ۱۴۱۴ ه.ق.
- ۱۳) شمشانی، اژدر، پیامدهای کوتاهی در فریضه امر به معروف و نهی از منکر، فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۳۹۸.
- ۱۴) طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی التفسیر القرآن، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، انتشارات اسلام، ۱۳۷۲.

۱۵) طبرسی، میرزا حسین، (متوفی ۱۳۲۰ ه. ق.)، مستدرک الوسائل، مستنبط المسائل، قم، انتشارات آل البيت، ۱۴۰۷ ه. ق.

۱۶) علاء الدین، علی بن حسام، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، ۹۷۵ ه. ق.

۱۷) قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۱۲ ه. ق.

۱۸) کلینی، محمد بن یعقوب (متوفی ۳۲۹)، الکافی، قم، انتشارات احیاء التراث.

۱۹) مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت لبنان، انتشارات دارالاحیاء، (۱۳۱۰ ه. ق - ۱۳۳۷ ه. ق)

۲۰) مشکینی، علی، امر به معروف نهی از منکر، قم، انتشارات یاسر، بی تا، دفتر حفظ و نشر

حضرت آیت الله العظمی خامنه ای، امر به معروف نهی از منکر از دیدگاه امام علی علیه السلام، موسسه پژوهشی و فرهنگ انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷.

۲۱) معادی خواه، عبد المجید، فرهنگ آفتاب: فرهنگی تفصیلی نهج البلاغه، تهران، چاپ اول،

انتشارات ذره، ۱۳۷۳.

۲۲) مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۳۷.

۲۳) مولوی، محمد، پیامد سنجی ترک فریضه امر به معروف و نهی از منکر در جامعه با تاکید بر

دیدگاه امام علی علیه السلام، فصلنامه علمی پژوهشی پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی دانشکده علوم انسانی و قدرت نرم دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیه السلام، سال ششم، شماره ۱۳، بهار و تابستان ۱۳۹۵.

۲۴) واسطی زبیدی، محب الدین، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۴ ه. ق

سایت ها

۲۵) سایت محمد سروش محلاتی، حوزه علمیه قم، <http://soroosh->

۴۵mahallati.com/fa/